על דמוגראפיה והתיישבות

דמוגראפיה עליך ישראל (קרגמן)

ח"כ (מילואים) ישראל קרגמן – עיתותיו, מסתבר, בידיו, והוא מניף ומאיים עלינו בחרב הדמוגראפיה הערבית בא"י, ברשימה־שלופה־מן המותן ב"ידיעות אחרונות" לפני כחודש ימים. ולא זו בלבד אלא שהוא חוזה חזות קודרת לעתיד הרוב היהודי בא"י תוך שנים ספורות. וכדי לשבר את האוזן לא נחה דעתו עד שניתלה בסנסיניו של אילן גדול, קרי הלישכה המרכזית לסטטיסטיקה ("תחזית האוכלוסיה ומשקי־הבית בישראל עד 1995", פיר־סום מס' 568), על מנת למצוא תימוכין וסעד לאפוקליפסה הדמוגראפית שלו.

לית מאן דפליג, שהנושא הדמוגראפי הערבי חשוב מאין כמותו. וזו גם הסיבה שחובבים למיניהם יכולים לָבוֹר להם נתונים ומקדמים – סטטיסטיים כדי לקדם את הנחותיהם הפוליטיות, הקיימות־מלכתחילה – ללא קשר הכרחי עם התחזית. מר קרגמן מעוניין להיפטר בעגלא ובזמן קריב משטחי "הגדה־המערבית". רצונו הוא כבודו. אולם כבוד מפוקפק ביותר הוא להיפטר בעגלא ובזמן קריב משטחי "הגדה המערבית". רצוונו הוא כבודו. אולם כבוד מפוקפק ביותר הוא ליטול באורח סלקטיבי נתונים־סטטיסטיים חלקיים המאוששים את גישתו. לזאת ייקרא גישה דדוקטיבית ואנטי־מדעית, אולם מר קרגמן אינו מודע, כנראה, לכך ומישהו צריך להתנדב ולהסביר לו. מן הראוי, איפוא, להטעים, כי בכל תחזית כלשהי נתון המפתח הינו אומדן שיעור־הגידול הדמוגראפי הצפוי של האוכלוסיה הנחקרת. שוני "קל־ערך" באי־אלה שברירי־אחוזים של אומדן זה יכול לשנות את התמונה מיסודה, וככל שטווח־התחזית גָדֵל, כן מתרחב הפער בין אומדני המינימום והמכסימום לבלתי־הכר. קל וחומר, כשהתחזית נבנית לטווח של 23 שנים, ומקדמי־הגידול של האוכלוסיה הנחקרת הנם נזילים, גמישים ונוטים לירידה. כך, למשל, כשהמדובר בערביי ישראל בלבד: שיא הגידול השנתי שלהם חלף עבר לו משנת 1964 ואילך. בממוצע־משוקלל לשנים 1972–1977 הוא הגיע ל־4.1. אחוזים ואילו בשנתיים הסטאטיסטיות האחרונות (1976–1977) יחד ממוצע זה ל־3.8 אחוזים. כל הסימנים מעידים על המשך מגמה זו. ולכן, אם יואיל מר קרגמן לחשב את הגידול הצפוי של ערביי ישראל לשנת 2000 לפי שני מקדמי־גידול שונים אלה (לפי חישוב פשוט של ריבית־דריבית), או אז יקבל שתי תוצאות שונות: 1,357,961 לעומת 1,451,159 כשנתון־המדד הבסיסי עומד על 575,900 ערבים־ישראליים לדצמבר 1977. הנה כי כן, הפער בין שתי התחזיות מתרחב עד כדי 100,000 נפשות לערך ואין זו כמות של מה בכך. ואולם לגופה של התחזית יש להעיר, שמקדם־הגידול המינימלי שנלקח – 3.8 אחוזים – אינו ריאלי כלל ועיקר ל־23 השנים הבאות, שכן מגמת הפיחות הדמוגראפי השנתי בגידולם של ערביי ישראל שרירה וקיימת, ולכן התוצאה הסופית שתתקבל בשנת 2000 תהיה נמוכה בהרבה מהתחזית המינימלית שהוצגה לעיל.

והוא הדין בערביי יש"ע. קרוב לוודאי, שמר קרגמן יודע שגורם העלייה הווה מרכיב חשוב מאוד בגידול השנתי של יהודי א"י. יואל נא ח"כ (מיל.) קרגמן לפשפש בנתונים הסטטיסטיים, לבדוק ולהיווכח שבתקופה בת 24 שנים (!), 1948–1971, תפסה העלייה 60.1% מכלל הגידול הדמוגראפי היהודי ביש־ראל. ייתכן שמר קרגמן אינו מודע לעובדה הבסיסית, שממוצע הגידול־המשוקלל של יהודי ישראל לאותו 24 שנים הגיע ל־6.2 אחוזים לשנה! זהו אחוז גבוה מאוד כשעסקינן בגידול דמוגראפי שנתי, והוא עולה על שיעור הריבוי הטבעי־השנתי, הגבוה כשלעצמו, של ערביי ישראל ו"השטחים" גם יחד. ועל כן, אם נחשב את תחזית הגידול היהודי לשנת אלפיים, לפי הנתון המשוקלל דלעיל, נקבל למעלה מ־13 מיליון יהודים (!) בישראל. לתשומת לבו של מר קרגמן: זהו נתון לגיטימי ביותר, חרף הידלדלות העלייה בשנתיים האחרונות. יתרה מזאת, אם נצא מנקודת מבט פסימית מופלגת, הטוענת שמקדם־הגידול היהודי לא יעלה על 2.5 אחוזים לשנה (כפי שהיה בשנים 1972–1977, שנות הרזון בעלייה וגידול הנשירה והירידה), גם אז חזויים בשנת אלפיים קרוב ל־5.5 מיליון יהודים. הווה אומר, הכל תלוי בכמות העלייה ובמגמותיה ב־23 השנים הבאות. המסקנה האופרטיבית, אליבא דישראל, ברורה לחלוטין, אולם לצורכי הדיון חשובה לא פחות המסקנה העיונית, הקובעת ששיעור הגידול השנתי העתידי של יהודי ישראל הנו הנעלם אשר קשה מאוד להעריכו. הפער בין 13 מיליון ל־5.5 מיליון יהודים הנו משמעותי ביותר. מכל מקום, אם נבדוק את מקדמי־הגידול הדמוגראפי של כל ערביי א"י, משני עברי "הקו־הירוק", לפי ערכים משוקללים רחבי־טווח, כי אז נקבל כ־3 מיליון יהודים למועד הנ"ל (לפי מקדם־גידול פסימי לחלוטין), או כ־13 מיליון יהודים (לפי מקדם אופטימי יותר, המסתמך על שיקלול בן 24 שנים.)

ובינתיים, או לפחות עד שנת אלפיים, תנוח דעתו של יקירנו מר קרגמן ושאר חובבני־הסטטיסטיקה – החיזויית: גם במקרה הגרוע ביותר לא ידביקו כל ערביי א"י, מהים ועד לירדן, את יהודיה (3 מיליון לעומת 5.5 או 13 מיליון.) וכך ייִנתתר למר קרגמן זמן רב מאוד (עד מאה ועשרים!) לכלכל מחדש את חישוביו לפי קריטריונים אמינים ולא חלקיים וללמוד את מיגבלותיהן של התחזיות. העיקר – שלא ישעבדו לתפיסותיו הפוליטיות הגזורות מראש.

התיישבות: אריק ועזר כנגדו

● עמיהוד ישראלי

אחיזה בשאר שטחי א"י – לא ברצון ואף לא במרחב ירושלים. כל השומט את הקרקע מתחת לטיעון הזכויות־ההיסטוריות כבנות־מימוש, כופר להלכה ולמעשה בסיבה ובדחף הראשוניים שהולידו את הציונות המודרנית במיבחנה המעשי. ניתן לצרף לזכות ההיסטורית הבסיסית גם את "זכות־המצוקה", שמבחינה ציונית ומעשית מתלכדת עם קודמתה ומאוששת אותה. אפילו הטיעון הבטחוני שהוא גמיש ורב־אנפין ונתון לאינטרפרטציות שונות, אין לראותו כטיעון נפרד ואוטוחטוני העומד בפני עצמו, אלא בהשתלבותו בזכויות דלעיל. הללו צופנות בחובן את מורשת העבר הרחוק, את רקע העבר־הקרוב, וכן את ההנמקות הפראגמטיות והעכשוויות, בבחינת מיכלול אחיד בעל תשתית אידיאולוגית מוצקה, ומיבנה־על הניתמך ע"י אילוצי ההווה, שיקולי הקיום־הבטחוני והתקוות הדמוגראפיות היהודיות לעתיד.

על רקע זה יש לבחון את כוונותיהם וטיוטות תוכניותיהם של השרים וייצמן ושרון. אם המגמה מיועדת לגיבוש ריכוזים יהודיים דמוגראפיים ברי־מישקל ביהודה שומרון כי אז עדיפה גישתו של עזר וייצמן מבחינה עקרונית, שכן תפיסה זו רואה בהתמקדות־עירונית במספר מצומצם וניבחר של כמה אתרים את חזות הכל. ואכן, בתנאים "נורמליים", ללא אילוצי־זמן, ללא לחצים מדיניים חזויים, וללא מיגבלות תקציביות, יש להעדיף אכוונה אובאנית־עירונית וטיפוח אגרופים־דמוגראפיים, שיעניקו סף־קיום בשיעור 20 אלף תושב לכל אחת מהעיירות המתוכננות. במתכונת תיכנונית זו תתחזק ותתגבש נוכחות יהודית מאסיבית באיזור ההר. דא עקא, שדוקא הנסיבות הנוכחיות – האילוצים הדוחקים כבר עתה והרריי־הקשיים הנערמים באופק הקודר של האוטונומיה – פוסלים את גישתו של וייצמן והופכים אותה לאוטופיה המנותקת מהמציאות ומהמרחב. יתרה מזאת, בחינת המיתווה הגיאוגראפי של תוכנית זו מלמדת, כי עסקינן ב"תוכנית־אלון" משופרת כלשהו, ויש בכך משום החטאת המטרה הדמוגראפית המונחת ביסודה של אותה גישה. ולכן, כל מי שמודע לקשיים הרבים ולמיגבלות־הזמן – ייאלץ להעדיף את גישת שָרון, הנגזרת מתנאי המציאות הריאלית, והמצדדת בהתפרסות רב־נקודתית, בעלת מאחזים רבים, ככל הניתן, כבר עתה, הן כתשתית למערכת ישובית שתתמלא מחוליותיה בעתיד, והן

בבחינת קביעות עובדות בשטח עצמו, כששיקולי המהירות והזמן דוחקים במיוחד. דומה, שמנקודת ראות זו – הנושא הפיננסי (תשומות בתשתית והשקעות ראשוניות) הנו מישני ככלות הכל, חרף מישקלו הסגולי הכבד; שהרי היעד המאקרו־לאומי קודם לשיקולים כספיים, וכך היו הדברים מעולם בתולדות הציונות המעשית. כמובן, שיש למצוא את השילוב האופטימלי בין שני צידי המטבע – המדינית והכלכלית –וכל המיטיב הרי זה משובח.

בראייה מקפת יותר ניתן לגבש סינתיזה מעשית, ולא רק עיונית (פרי פשרות מילוליות ליד שולחן הממשלה) בין שתי הגישות המנוגדות. אולם בניסוחים גרידא לא סגי. תדמית מאבקי־היוקרה האישיים הנשקפת מהממשלה היא כקצף־הגס על מי־האפסיים. לא בתדמיות עסקינן אלא בגורלם של עַם ישראל וארץ־ישראל, ולכן עת לתכנן ולעשות תוך שנתיים בלבד, עוד בטרם תוחזר יתרת סיני לידי מצרים.

ההתנצחות בתוככי ממשלת הליכוד על צביונה והיערכותה של התיישבות ביש"ע סובלת מאנאכרוניזם מדכא, מהעמדת־פנים ומפיגור רב במועדי התיכנון והביצוע. מהלומת הבג"ץ בפרשת אלון־מורה שהונחתה, בראש ובראשונה, על הממשלה – חשפה אותה בערוותה ובבזיונה מכמה וכמה היבטים:

(ט) הוברר, בדיעבד, כי עד לבג"ץ לא נערך סקר מקיף ויסודי לסיווג בעלויות הקרקע ביש"ע. רק בעקבות פסק־הבג"ץ נזדרז משרד היועץ־המשפטי לבצע סקרי קרקע ואויר חפוזים ולהשוות רשומות מספרי הטאבו הירדניים. כן הסתבר, כי חלק בלתי־ידוע ממישבצות הישובים החדשים מוקם שלא על אדמות המדינה. וכך, איפוא, מאיים מפל־שלג פוטנציאלי של עתירות לבג"ץ על מרבית ההתיישבות החדשה.

(ב) לראש־הממשלה, לא היה מושג מהו שיעור קרקעות המדינה ביש"ע והיכן תיפרוסתן.

(ג) הטיעון המשפטי־בטחוני, שנסמך על שטחי כיבוש, פשט את הרגל. אין להאשים את בית־המשפט העליון שביסס את פסיקתו על האמנות הבינלאומיות בנוגע לשטחים כבושים, שהרי הקו המדיני והמשפטי, הנקוט בידי ממשלת ישראל, נִיתֵב את דיונו הבג"ץ לתחום פסיקה זה.

(ד) ההסתמכות על אדמות המדינה היא פח־יקוש וסד־מגביל להמשך ההתיישבות בכל השטחים, אליבא דתוכניותיה הסוסניות והמאולתרות של ממשלה זו ומבחינת כל גישה יסודית ורציונית לנושא.

מהן העובדות הידועות?

ביהודה ובשומרון מצויים כ־5½ מיליון דונם. הישובים היהודיים הנוכחיים משתרעים על פחות מ־30,000 דונם, היינו על שש־עשיריות האחוז בלבד (0.6%) כשחלק ניכר משטחים אלה מוקפא כבר עתה מחמת דיונים משפטיים. באומדן גס ניתן לקבוע, שכ־20% מכלל מרחבי ההר ובקעת־הירדן, כלומר כמיליון דונם לערך, הם בחזקת קרקעות המדינה. דא עקא, מרבית קרקעות הללו מתפרסות במידבר־יהודה, באשדות־המדרחיים השחונים למחצה של השומרון, ובבקעה עצמה, היינו בתחומים הזהים כללית עם "תוכנית־אלון". בבמות הרי יהודה ושומרון ובאגפיהם הם מערביים, שאקלימם גשום וישוביהם מצופפים, אין חטיבות קרקע גדולות ורצופות, שהן בחזקת קרקעות ו/או אדמות טרשיות. האומדן המשוער במרחב אחרון זה מצביע על כמה אלפי־דונם, ללא רצף־אחיד אלא במטליות מפוזרות. היוצא מן הכלל הינו מיתחם היאחזות קרני־שומרון, המלכד סביבו כ־7,000 דונם בחטיבה אחת. בשאר ההיאחזויות ובאזורים נוספים מדובר עתה רק במאות דונם, המתפרסים בתיפוזרת וללא רֶצֶף מגובש.

מכאן נובע, שההסתמכות על קרקעות המדינה בלבד לצורך התיישבות רבתי ביש"ע – אינה אלא מקח־טעות ורריית־חול בעיניים; אלא אם כן תגלה לפתע הגב' פליאה אלבק, ממישרד היועץ המשפטי, עתודות־קרקע שטרם נודע, והסיכויים לכך הם כמעט אפסיים. ברור, שעתה אין טעם להכות על חטאי ממשלה זו וקודמותיה, שלא טרחו לְסַוֵּג את קרקעות יהודה ושומרון לפי בעלויות ולהקצות שטחים להתיישבות. הבעייה חוזרת למישור העקרוני והיסודי, וניתן למצותה בשאלה המהותית, המבצבצת חליפות בכל תריסר השנים אחרונות ואינה יורדת מסדר־יומנו הלאומי: היש לישראל זכות ההתיישבות בשטחי ההר אם לאו. זכות זו חייבת להתפרש, בראש ובראשונה, כזכות הקניין־ההיסטורי שבלעדיה אין לנו עת החוף, לא בגליל בנגב ובעמקים,